

NOTARIAT, ONUN MÜASİR CƏMIYYƏTDƏ ROLU VƏ ƏHƏMIYYƏTI

Notariat – hüquqi dövlətdə mübahisəsiz mülki-hüquqi tənzimləməni həyata keçirən və mübahisələri önləyən bir hüquq institutu olaraq respublikamızın hüquq sisteminin vacib tərkib hissəsidir.

Notariat – mübahisəsiz faktları və hüquqları təsdiq etməklə vətəndaşların hüquqlarını məhkəmədən kənar qaydada müdafiə edir, fiziki və hüquqi şəxslərin mülki hüquq və mənafeələrinin və mülki dövriyyənin mübahisəsizliyini, sabitliyini təmin edir.

Notariat fəaliyyəti – dövlət hakimiyyətinin verdiyi səlahiyyətlərlə notariuslar, həmçinin müvafiq təsdiqləmə səlahiyyəti olan digər şəxslər tərəfindən mübahisəsiz hüquq və faktların notariat hərəkətləri formasında təsdiqlənməsinin həyata keçirildiyi kompleks hüquq xidmətidir.

Mahiyyətinə görə, tarix boyu notariat, hüquqları təsdiq edən və qoruyan sülhyaradıcı hüquq institutu kimi formalaşmış, notariuslar isə, cəmiyyətdə mülki hüquq münasibətlərini tənzimləyən sülhyaradan hüquqşünaslar kimi tanınmışlar.

Dünya tarixində notariat fəaliyyətinin tənzimlənməsinə dair ilk qanunverici akt 1803-cü ildə Fransada qəbul edilmiş, mülki münasibətləri rəsmi şəkildə tənzimləməyə yönələn, azad notariatın xüsusiyyətlərini özündə formalaşdıran, hazırki vaxtadək öz təsirini göstərən və latın notariatının ilkin rəsmi bazası hesab edilən “Notariatın təşkil olunması prinsipləri haqqında” 25-ci Ventoz Qanunu olmuşdur. Həmin Qanunun mahiyyəti üzrə Fransanın dövlət müşaviri cənab Real bu günlərdə də öz əhəmiyyətini saxlayan belə bir məşhur açıqlama vermişdir: “Cəmiyyətdə ictimai sabitlik və barış istəyi mübahisələri həll edən digər məmurlarla yanaşı, tərəflərin işdə marağı olmayan məsləhətçisi, müşaviri və iradələrinin qərəzsiz ifadəçisi olaraq, tərəflərə bağladıkları müqavilə öhdəliklərinin mahiyyəti barədə izah verən və məzmununu açıq şəkildə ifadə edən digər vəzifəli şəxslərin də mövcudluğunu tələb edir ki, bu sənədləşmələrə həqiqi, doğru bir hərəkət xarakteri və məhkəmə qərarı qüvvəsini versin. Bu tərəfsiz, neytral məsləhətçilər, bu qərəzsiz tərtibatçılar, bu könüllü hakimlər, tərəflərin üzərinə müqavilə öhdəliklərinə dönmədən əməl etməyi öhdəlik qoyan şəxslər notariuslardır, bu qurum isə notariatdır.”

Dünyada bir çox hüquq sistemləri mövcuddur ki, bunların içərisində 2 hüquq sistemi – mənbəyini Roma hüququndan götürən roman-german və ya kontinental (qitə) hüquq sistemi və anqlo-sakson hüquq sistemi daha çox yayılmış və bərqərar olmuşdur. Kontinental hüquq sistemli ölkələrin notariatı da təbii ki, bu hüquq sisteminin bazası əsasında formalaşmışdır. Kontinental hüquq sistemli ölkələrin notariat sistemi, həmçinin Latın notariatı da adlanır.

Azərbaycan Respublikasının hüquq sistemi də kontinental (roman-german) hüquq sisteminə aid olduğu üçün ölkəmizin notariatı da latın (kontinental) notariat tipinə aiddir.

Məlum olduğu kimi, son dövrdə respublikamızın uğurlu sosial-iqtisadi inkişafı nəticəsində mülki dövriyyə daha da genişlənmişdir. Dinamikada olan mülki dövriyyənin tənzimlənməsi, vətəndaşlarımızın mülki-hüquqi münasibətlər müstəvisində olan konstitusion hüquqlarının təmin edilməsi və bu inkişafa mütənəsb olan hüquqi xidmətlərin göstərilməsi həyati bir zərurətdir və notariat da bu istiqamətdə əsas tənzimləyici təsisatlardan biri kimi çıxış edir.

Notariat – müasir mülki münasibətlər sistemində mübahisəsiz hüquqların tənzimləyici və açar mexanizmidir, mülki dövriyyənin hüquqi baxımdan təhlükəsizliyinin qarantıdır.

Notariuslar notariat hərəkətlərini aparakən fiziki və hüquqi şəxslərə aparılan notariat hərəkətləri ilə bağlı onların hüquq və vəzifələrini izah edirlər, bu hüquqların həyata keçirilməsi və qanuni mənafeələrinin qorunması üçün köməklik göstərirlər; hüquqi məlumatsızlığın onlara vura biləcəyi ziyanın qarşısını almaq üçün notariat hərəkətlərinin aparılması nəticələri barədə onlara xəbərdarlıq edirlər; qanunvericilik aktlarının tələblərinə əməl edirlər və peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar onlara məlum olan məlumatları gizli saxlayırlar.

Notarius, Azərbaycan Respublikası adından qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş notariat hərəkətlərini apararaq öz fəaliyyəti çərçivəsində vətəndaşların konstitusyon hüquqlarının həyata keçirilməsini təmin edir.

Notariat fəaliyyətinin mahiyyətini və istiqamətlərini, onun həyata keçirdiyi sosial yönümlü funksiyaları – 1) xəbərdaredici-profilaktiki funksiya, 2) hüququ gerçəkləşdirmə funksiyası, 3) hüququ müdafiə funksiyası, 4) fiskal, yəni maliyyə tənzimləməsi funksiyası, 5) hüquqi yardım göstərmək funksiyası və eyni zamanda, mahiyyət (fəaliyyətin xarakterini müəyyən edən) yönümlü funksiyaları – 1) hüquqmüəyyənedici funksiya (hüquqi faktların müəyyən edilməsi), 2) təsdiqedicisi funksiya (notariusun dövlət adından müxtəlif təsdiqedicisi hərəkətlərin aparması və bu hüquqi faktlara xüsusi status verməsi), 3) qoruyucu funksiya (notariat sistemi üzərinə notariat icraatı iştirakçılarının hüquqlarının qorunması vəzifəsinin düşməsi), 4) yurisdiksiya funksiyası (notariatın mülki yurisdiksiya orqanı olması) birbaşa əks etdirir.

İndi isə, bu funksiyaların və notariat tənzimləməsinin ümumilikdə gerçək həyatda əks olunmasına baxaq.

Məlum olduğu kimi, mülki-hüquq subyektlərinin – rəsmi mülki dövriyyə iştirakçılarının hüquqlarının müdafiə və təmin olunması 2 yolla həyata keçirilir: 1)

məhkəmə müdafiəsi (hüquqlar mübahisələndirildiyi halda) və 2) notariat müdafiəsi (mübahisəsiz halda) qydasında.

Qeyd etdiyimiz kimi, notariatın əsas vəzifəsi hüquq haqqında yarana biləcək mübahisə barədə xəbərdarlıq etmək və onun qarşısını almaqdır (önləməkdir). Notarius notariat əməliyyatını apararkən əvvəlcə tərəflərin şəxsiyyətini müəyyən edir və onların həqiqi niyyətini aydınlaşdırır. Aparılan hərəkətlərin qanuniliyinə nəzarət edir. Notariatın inkişafı, daha dəqiq isə, notariat hərəkətlərinin dairəsinin genişlənməsi və sayının artması məhkəmələrin yükünü azaltmağa imkan yaradır və mümkün mübahisələri önləyir. Notariat aktları sübut qüvvəsinə malik olmaqla mülki-hüquqi mübahisələrə baxılmasını və sübutetmə prosesini yüngülləşdirir və notariat icraatı mübahisəsiz mülki-hüquqi işlərlə məşğul olmaqla məhkəmədəki işlərin sayını azaldır. Hər bir cəmiyyətdə notarial tənzimləməyə nə qədər çox üstünlük verilsə, mülki münasibətlərdə mübahisə ehtimalı bir o qədər də aşağı olmuş olur. Təsdiq edilmiş notariat aktı özlüyündə müdafiə vasitəsidir. Obrazlı dildə desək, əvvəlcədən notarius müraciət edən şəxs, mübarizə aparmadan qalib gələn tərəfdir. Vaxtında mübahisəsiz qaydada öz hüquqlarını təsdiq etdirməmək isə, sonradan hüquqların mübahisələndirməsi riskini yüksəldir. Yəni, hüquqlarla bağlı notariata nə qədər çox müraciət olsa, məhkəmələrdəki işlər bir o qədər azalar. Beləliklə, notariat mülki dövriyyənin mübahisəlilik dərəcəsini azaldır.

Notariat mülki hüquq münasibətləri iştirakçılarının hüquq və öhdəliklərin həyata keçirilməsində iştirak edir və tərəflərə hüquq və mənafeələrinin gerçəkləşdirilməsi üçün lazımi hüquqi imkan yaradılır. Notariat cəmiyyətdə hüquqgerçəkləşdirmə prosesinin elə bir vacib həlqəsidir ki, bu hüquq institutu olmadan mülki dövriyyəni təsəvvür etmək mümkün deyildir. Notariat fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının gerçəkləşdirərkən mülki hüquq münasibətlərini, tərəflərin hüquqlarına uyğun və mənafeələrinə uzlaşan şəkildə, qanunvericiliyin tələblərinə riayət etməklə və heç kimin hüquqlarına xələl gəlmədən tənzimləyərək, notariat əməliyyatlarını fiziki və hüquqi şəxslərin hüquq və mənafeələrə cavab verən, şəxslərin iradələrinə uyğun olan hüquqi yollarla təsdiqləməklə həyata keçirir. Şəxsin öz iradəsinə uyğun olaraq, ona məhz hansı hüquqlarının gerçəkləşməli olması notariat hərəkətləri formasında hüquqi prosedurlarla tənzimlənir. Bu prosesdə notariat hüquq yaradıcılığı, başqa sözlə desək hüquqların qanuna və şəxslərin iradəsinə uyğun şəkildə inşa edilərək notariat aktı formasına salınmasını təmin edir, hüquq inşaatı, hüquq mühəndisliyi rolunu həyata keçirir.

Notariat aktları, notariusun təsdiq etdiyi sənədlər – hüquqi faktlardır. Notariuslar notariat hərəkətlərini aparmaqla hüquqi faktları müəyyən edir və hüquqmüəyyənəedicilik rolunu yerinə yetirirlər.

Notarius dövlətin adından notariat hərəkəti formasında müxtəlif təsdiqədiçi hərəkətləri aparmaqla, bu faktlara xüsusi status verir. Notarius öz hərəkətləri ilə sənədlərin həqiqiliyini təsdiq edir, onları sertifikatlaşdırır, onlara doğruluq və qanunilik qüvvəsi verir.

Notariatın üzərində notariat icraatı iştirakçılarının hüquqlarının qorunması vəzifəsi vardır. Bu istənilən notariat hərəkəti aparılarkən həyata keçirilir. Mülki hüquqların həyata keçirilməsində peşəkar hüquqşünas olan notariusun təminatçı rolu müxtəlif kateqoriyadan olan vətəndaşlarımızın, o cümlədən, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyəti olan (buraya yetkinlik yaşına çatmayanlar, psixi pozuntusu olan şəxslər və s. şəxslər daxildir) şəxslərin hüquqlarının mülki münasibətlər müstəvisində qorunması və onların müdafiəsini həyata keçirməkdən ibarətdir. Həmçinin, qeyd etmək lazımdır ki, kifayət qədər savadı olmayan və digər tərəfin ona təklif etdiyi əqdin mahiyyətini dərk etməyən şəxslərin yanılmaması, aldanılmaması üçün də həmin əqdin təsdiqlənməsi zamanı notariusun iştirakı – əqdin bağlanılmasından əvvəl tərəflərə izah və məlumatlar verməsi, onlara hüquqi nəticələri bildirməsi vacib bir amildir. Göstərilənlərlə yanaşı, notarius aparılan notariat hərəkətinin digər şəxslərin hüquqlarını pozmaması üçün zəruri hüquqi prosedurları (misal üçün, ər-arvadın ümumi mülkiyyətində olan daşınmaz əmlakın və ya reyestrdə qeydə alınan daşınmaz əmlakın özgəninkiləşdirilməsi zamanı ər və ya arvadın razılığının alınması, mənzil özgəninkiləşdirilərkən orada qeydiyyatda olan ailə üzvlərinin razılığının alınması, vərəsəlik şəhadətnaməsi verilərkən vərəsəlik hüququ olan şəxslərin nəzərə alınması və s.) yerinə yetirir.

Notariat hərəkətini təsdiqləməklə notarius – notariat hərəkəti üzrə tərəflərin neytral müdafiəçisi və onlarla qanun arasında münsif, arbitr rolunu yerinə yetirir.

Notariat – müraciət edən şəxslərin hərəkətlərinin qanuniliyini təmin etməklə cəmiyyətdə mülki və cinayət hüquqpozmalarının faizini azaldır ki, bununla da hüququn mühafizəsini həyata keçirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızda notariuslar eyni zamanda, vergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq vergi agentidirlər və müəyyən olunmuş qaydada daşınmaz əmlakın özgəninkiləşdirilməsinə görə sadələşdirilmiş vergini tutaraq dövlət büdcəsinə keçirilməsini təmin edirlər və bununla da dövlətin maliyyə-vergi tənzipləməsində birbaşa iştirak edirlər.

Notariuslar həmçinin, maliyyə monitorinqinin iştirakçısıdırlar və bu prosesin iştirakçıları kimi “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olaraq öhdələrinə düşən vəzifələri yerinə yetirirlər.

Vurğulamaq lazımdır ki, qanunvericiliyin tələblərinə görə, daşınmaz əmlaka sərəncam verilməsi, həmçinin pul bağışlanması, beh və borc verilməsi, eləcə də ilkin müqavilə üzrə ödənilən məbləğlə bağlı müqavilələr notariat qaydasında təsdiq edilərkən pul vəsaitinin tərəflərdən birinin digərinə verməsi və qaytarması notariusun bankda açdığı depozit hesabı vasitəsilə həyata keçirilir. Bu əməliyyatların notariusun depozit hesabı vasitəsilə həyata keçirilməsi müqavilə öhdəliklərinin həm hüquqi, həm də faktiki baxımdan əsaslı və mötəbər olmasını şərtləndirir, həmin əməliyyatlarda şəffaflığı təmin edir, həmçinin gələcək mübahisələri önləyir və qarşısını alır. Notariusun depozit hesabı vasitəsilə hesablaşmaların aparılması, eyni zamanda, iqtisadi baxımdan tənzimləyici alət kimi, mülki dövriyyənin təhlükəsizliyini təmin edir, həmçinin, nağdsız hesablaşmaları stimullaşdırır.

“Notariat haqqında” Qanunun tələblərinə uyğun olaraq notariat fəaliyyəti sığortalı fəaliyyət növü olduğundan, bu amil notariat əməliyyatlarının mötəbərliyini və təminatlılığını daha da artırır.

Notariuslar notariat hərəkətlərini aparmaqla yanaşı, müraciət edən şəxslərə izahlar, məsləhətlər verilməsi yolu ilə hüquq yardım da göstərirlər, belə ki, vətəndaşlar öz məlumat səviyyələrinə mütənasib olaraq öz hüquqlarından yararlana bilirlər. Hüquqi marifləndirmə - cəmiyyətin maarifləndirməyə olan ümdə tələblərindən biridir və bu amil hüquq təsisatları, o cümlədən notariat tərəfindən daim diqqətdə saxlanılmaqdadır.

Notariuslar mülki münasibətlərin iştirakçıları arasında qanunamüvafiq olan razılıq və sazişləri, misal üçün – nikah müqaviləsi, aliment sazişi, razılaşmaları və s. təsdiq edirlər ki, bununla da mediasiya yönümlü fəaliyyət göstərirlər.

Hər hansı tərəfi ayrıca təmsil etməyən notarius, müraciət edən subyektlərin hər birinin hüquqlarının eyni dərəcədə qorunmasına çalışır, onlara hüquq və vəzifələrini izah etməklə və qanunun düzgün tətbiq olunmasını seçməklə aralarındakı hüquqi münasibətləri tənzimləməyir və gələcək mübahisələrin qarşısını alır, önləyir. Buna görə də notariat institutu qabaqlayıcı (önləyici) ədalət mühakiməsi (yurisdiksiya) adlandırılır. Bu da insanların notariat xidmətlərindən istifadəyə üstünlük verməsini və bu xidmətə etimad göstərməsi meylini şərtləndirir. Bunun nəticəsidir ki, vətəndaşlar mülki münasibətlər sistemində notariat təsdiqləməsi məcburi olmayan əməliyyatların da könüllü olaraq notariat qaydasında təsdiqlənməsinə üstünlük verirlər. Bu hal, notariusun təsdiqləməsinə olan hüquqi zərurətlə yanaşı, həmçinin ictimai etimadın təzahürüdür. Bu etimadın doğruldulmasına yönəldilmiş daimi səylər və mülki dövriyyənin artan tempi Azərbaycan Respublikasında notariat hərəkətlərinin sayını ilbəl artırmaqdadır.

Notariat mübahisəsiz mülki yurisdiksiya orqanıdır və öz fəaliyyətində notariat sənədlərinin təsdiqlənməsinin 3-cü şəxslərin hüquqlarının, həmçinin dövlət və ictimai maraqların pozulmamasına riayət edir.

Notariusların yurisdiksiya fəaliyyəti, hüquqi mübahisələri həll etmək deyil, mübahisələrin qarşısının alınmasına və xəbərdar edilməsinə yönəlmişdir. Notariuslar vətəndaşların iradəsinə uyğun olaraq notariat hərəkətləri formasında mülki hüquqların bir növ profilaktikasını həyata keçirirlər, yəni hüquqların həmin dövrdə, həmçinin gələcəkdə zədələnməsinin, pozulmasının qarşısını alırlar. Belə ki, bu qorunmanın, profilaktikanın olmaması, böyük faizlə mübahisələri yaradacaqdır və məhkəmə müdafiəsinə ehtiyac yaranacaqdır. Müqayisə üçün, tibbdə müayinə və profilaktika aparılaraq insan səhhətinin qorunması ilə, cərrahi əməliyyat aparılaraq səhhətin qorunması yolunu misal göstərmək olar.

Ümumiyyətlə, notariatın əsas missiyası, mülki hüquqların və mülki dövriyyənin hüquqi baxımdan təmin olunması və mülki-hüquqi mübahisələri önləməkdən və gələcək mübahisələrin qarşısını almaqdan ibarətdir ki, bu notariusun tərəfsiz hüquq müdafiəçisi olmaq funksiyasından da irəli gəlir.

Bir faktı qeyd etmək lazımdır ki, statistikaya görə, notariatın cəmiyyətdə mülki-hüquqi münasibətlərin rəsmiləşdiricisi və tənzimləyicisi olduğu kontinental hüquq sistemli ölkələrdə notariat tənzimləməsinə çəkilən xərclər, digər ölkələrdə mülki-hüquqi xarakterli mübahisələrə çəkilən xərclərə nisbətə 3-7 dəfə (ölkədən asılı olaraq dəyişir) azdır.

Bir sıra kontinental hüquq sistemli ölkələrdə (Fransa, Kanada, İsveçrə və s.) notariata geniş səlahiyyətlər verilib və notariat mülki dövriyyənin daha rahat və mötəbər nizamlanmasında əminliklə aparıcı rol oynayır. Notariat hərəkətlərinin dairəsinin geniş olması, mülki dövriyyənin hərtərəfli hüquqi tənzimlənməsinin vacib amilidir.

Bu səbəbdəndir ki, xarici təcrübədə notariuslar daha geniş həcmdə notariat hərəkətləri aparırlar. Bir sıra ölkələrdə notariuslara daha geniş səlahiyyətlər verilib.

Hüquq sistemi respublikamızın hüquq sistemində yaxın olan bir çox ölkələrdə notariuslar digər notariat hərəkətlərini – yazılı sübutların istənilən vəziyyətdə (mərhələdə) sübut növü kimi təmin olunmasını, hüquqi şəxslərin idarəetmə sənədlərinin (qərarlarının) təsdiqlənməsini, nəqliyyat vasitələrinin birbaşa özgəninkiləşdirilməsini (alqı-satqısını, bağışlanmasını və s.) və qeydiyyatının aparılmasını, nikahın bağlanması təsdiqini, mübahisəsiz hallarda boşanmanın təsdiqini, mediatorluq fəaliyyətini və s. təsdiqləmələri həyata keçirirlər. Bu da həmin işlər üzrə mülki-hüquqi tənzimləmənin və fiziki və hüquqi şəxslərin hüquq və mənafelərinin operativ və hüquqi baxımdan təminatlı şəkildə həyata keçirilməsini və səmərəliliyini təmin etmişdir.

Göründüyü ki, məhkəmədən kənar mülki yurisdiksiyanı tənzimləyən notariat institutunun inkişaf etdirilməsinin insan hüquqlarının gerçəkləşdirilməsi və cəmiyyətin hüquqi inkişafı üçün böyük əhəmiyyəti vardır.

Vətəndaşlarımızın mülki hüquqlarının daha etibarlı və hərtərəfli qorunması və mülki dövriyyənin sabit, təhlükəsiz inkişafı üçün notariat fəaliyyətinin daim təkmilləşdirilməsi bir zərurətdir.

Müasir dövrdə notariat fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, fiziki və hüquqi şəxslər üçün daha rahat aparılmasını təmin edən bir sıra istiqamətlər vardır ki, bu amillər daim diqqətdə saxlanılır. Bunlar – 1) qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, 2) elektron notariat sisteminin və elektron xidmətlərin təkmilləşdirilməsi, həmçinin innovasiyaların hazırlanması və tətbiq olunması, 3) peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması və vətəndaşlara xidmət işinin təşkilinin təkmilləşdirilməsidir. Bu istiqamətlərdən hər birində baş verən təkmilləşdirmələr müvafiq olaraq notariat xidmətinin səmərəliliyinin və vətəndaş məmnunluğunun artmasına zəmin yaradır.

Son dövrdə qanunvericilikdə edilən əsaslı dəyişikliklərə misal olaraq, daşınmaz əmlaka sərəncam verilməsi, həmçinin ipotekaya qoyulması barədə müqavilələrdə ərazi aidyyətinin aradan qaldırılması, elektron notariat sisteminin digər reyestr və informasiya bazalarına inteqrasiya olunaraq lazımi məlumatların onlayn qaydada alınması və ötürülməsi, icra qeydlərinin icrasının elektronlaşdırılması, ipotekada olan əmlakın birbaşa satış üsulunun müəyyən edilməsi, mobil notariat tətbiqlərinin vətəndaşların istifadəsinə verilməsi və bu kimi əhəmiyyətli dəyişikliklər mülki dövriyyə subyektlərinin hüquqların səmərəli şəkildə gerçəkləşdirilməsinə şərait yaratmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, “Azərbaycan ədliyyəsinin inkişafına dair 2019–2023-cü illər üçün Dövlət Proqramı”nda qarşıya qoyulan vəzifələr, həmçinin “Notariat haqqında” AR Qanununa və “Notariat hərəkətlərinin aparılması qaydaları haqqında Təlimat”a 2018-ci ildən indiyədək edilən geniş dəyişikliklər həm notariatın qanunvericilik bazasının, həm də elektron notariat xidmətlərinin təkmilləşdirilməsində yeni bir mərhələ olmuşdur.

Müasir dövrdə rəqəmsal inkişaf bütün cəmiyyətlərin hərəkətverici bir qüvvəsinə çevrilmişdir və həyatın bütün sahələri rəqəmsallaşmanı dövrün tələblərinə və inkişaf perspektivlərinə uyğun olaraq tətbiq etməkdədirlər.

Respublikamızın notariatı bu tarixi çağırışı zamanında dəyərləndirərək 2007-ci ildən etibarən “Elektron notariat” sahəsində çalışmaları ardıcıl olaraq həyata keçirməkdədir. Görülən hərtərəfli və sistemli işlərin nəticəsində bu gün Azərbaycan Respublikasında bütün notariat hərəkətləri istisnasız olaraq notariatın elektron informasiya sistemi vasitəsilə həyata keçirilir – notariat hərəkətləri elektron qaydada hazırlanır, təsdiqlənir və arxivləşdirilir. Bu elektron sistem respublikada fəaliyyət göstərən bütün notariusları vahid

şəbəkədə birləşdirir. Elektron notariat sistemi, digər bir çox qurumların elektron sistemləri və reyestrləri ilə inteqrasiya olunmuşdur ki, notariat hərəkətlərinin operativliyini, vətəndaşların rahatlığını təmin etmək və vaxt itkisinin qarşısını almaq məqsədilə notariat hərəkətləri aparılan zaman həmin reyestr məlumatlarından birbaşa istifadə edilir, həmçinin aparılmış notariat hərəkətləri barədə məlumatlar həmin informasiya sistemlərinə də ötürülür.

Vətəndaşlara önlərin müraciəti üzrə yerləşdikləri məkanda da zəruri notariat xidməti göstərmək məqsədilə notariuslar lazımı texniki avadanlıqlardan ibarət “Mobil çanta” ilə təchiz olunmuşlar. Məsafədən notariat hərəkətlərinin aparılması üçün isə, Elektron notariat platformasında başqa ölkələrdə analoqu olmayan “Mobil notariat” tətbiqi hazırlanmış və bu innovativ üsul gün-gündən öz imkanlarını genişləndirməkdə, istər ölkə daxilində, istərsə də xaricdə vətəndaşlarımız tərəfindən uğurla istifadə olunmaqdadır.

Bu gün notariuslar hüquqi əhəmiyyət daşıyan sənədlərin rəqəmsal formatda istifadəsində və tətbiq olunmasında xüsusi rol oynayırlar.

Hazırda notariuslar artıq elektron sənədlərin həqiqiliyini təsdiq edirlər. Notariatın imkanları həmçinin, internet resurslarında yerləşdirilmiş materialların həqiqiliyinin təsdiq edilməsini də əhatə edir. Bu imkanlardan sübutların təmin olunması prosesində istifadə olunması artıq zəruri bir gerçəklikdir. Belə ki, internet resurslarında olan məlumatlar hər hansı bir iş və proses üçün əhəmiyyət daşıyır və məlumatların sonradan internet resurslarından silinməsi lazımı materialların və sübutların yox olması deməkdir. Bunun qarşısının alınması üçün notarius maraqlı şəxslərin müraciəti ilə sübutları təmin edə bilər, yəni onların mövcudluğunu təsdiq edə bilər.

Ümumiyyətlə, rəqəmsal inkişafdan danışarkən vurğulamaq lazımdır ki, notariat gələcək rəqəmsal həyatın, mülki dövriyyənin və onun iştirakçılarının hüquqlarının təsdiq olunması, həmçinin rəqəmsal hüquqların təhlükəsizliyinin, mübahisəsizliyinin təmin edilməsi baxımından geniş imkanlara malikdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, artıq real həyatda elektron təsdiqləmələrlə, həmçinin rəqəmsal hüquqla bağlı qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi zərurəti meydana çıxır. Bu sahədə qanunvericilik əsasının yaradılması üçün, ilk növbədə rəqəmsal hüquq və rəqəmsal aktivlər anlayışı, rəqəmsal münasibətlərin dairəsi və onların tənzimlənməsinin müəyyən edilməsi ilkin addımlar ola bilər.

Notariat xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi və daha rahat həyata keçirilməsi üçün, respublikamızın notariat ofislərində vətəndaşlara xidmətin təşkilinin yeni səviyyəyə çıxarılması üçün tədbirlər görülür, elektron bazanın imkanlarından maksimum istifadə edilməklə notariat əməliyyatları üçün digər qurumlardan alınmalı olan sənədlər yerində inteqrasiya olunmuş informasiya sistemlərindən əldə edilir və əməliyyatlar aparılır, növbə

və ödəniş sistemi təkmilləşdirilir. Xidmətin təkmilləşdirilməsində “ASAN xidmət” standartları nümunə kimi tətbiq olunur.

Vətəndaşlara hərtərəfli notariat xidmətləri göstərilməsinin vacib istiqamətlərindən biri də, yuxarıda göstərilən şərtlərə uyğun olaraq, mülki dövriyyənin hüquqi baxımdan sabitliyinin, təhlükəsizliyinin və etibarlılığının qorunması və mülki hüquqlar sahəsində mübahisələrin qarşısının alınması məqsədilə mülki dövriyyədə daha çox əhəmiyyəti olan əqdlərin notariat qaydasında təsdiqlənməsi zərurətidir.

Mülki-hüquq münasibətlərində notariat qaydasında sazişlərin bağlanması və məhkəmədənənar nizamlanmanın imkanlarından geniş istifadə olunması, bu mexanizmin səmərəliliyini təsdiq edə bilər və mübahisəsiz mülki-hüquqi tənzimləmənin rolunu artırır. Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, sazişlərin detallı icra mexanizminin qanunvericilik əsasının müəyyən edilməsi də aktual hüquqi məsələlərdəndir.

Vətəndaşların hüquq və mənafelərinin səmərəli şəkildə gerçəkləşdirilməsi baxımından müasir dövrün, hüquqi cəmiyyətin və artan mülki dövriyyənin dinamikasına uyğun olaraq, notariatın imkanlarından istifadə edilməsi bütün mülki-hüquq münasibətləri iştirakçıları üçün səmərəli və təminatlı bir vasitədir. Fikrimcə, bu istiqamətdə mövcud imkanlardan yararlanmaq hüquq sisteminin inkişaf istiqamətlərinə öz töhfəsini verəcək və vətəndaşlarımızın hüquq və mənafelərinin səmərəli şəkildə gerçəkləşməsinə öz müsbət nəticələrini verəcəkdir. Bu işdə hüquqi maarifləndirmənin, medianın böyük rolu vardır.

Notariat institunun cəmiyyət üçün faydalılığı və özünəməxsusluğu olması həmçinin ondadır ki, notariat, hüququ müdafiə funksiyalarını, mülki dövriyyə iştirakçılarının hərəkətlərinin qanuniliyini onların öz hesabına, məhkəmə xərcləri və əlavə vaxt itkisi olmadan təmin etməyə imkan verir.

Müasir notariatın mahiyyəti və missiyası – mülki hüquq münasibətlərində dövlət hakimiyyətinin adından hüququn aliliyini qoruyaraq fiziki və hüquqi şəxslərə peşəkar hüquqi xidmət göstərməkdən və mübahisələri önləməkdən ibarətdir.

Notariusun təsdiqi – hüquqi zərurətin, ictimai etimadın, sülh və sabit inkişaf istəyinin möhürüdür.

Notariusun sülhyaradıcı missiyası mülki münasibətlərdə sülhə, sabitliyə və təhlükəsizliyə, geniş mənada isə, bütün cəmiyyətin ümumi inkişafına xidmət edir.

Hüseyn Məmmədov

Azərbaycan Notariat Palatasının sədri